

Elisabeta Isanos

SOARTA MANUSCRISELOR
(despre manuscrisele Magdei Isanos)

*

Fiecare epocă a vieții Magdei Isanos (1916-1944) a avut manuscrisele ei: cele din anii de liceu basarabean (1930-1934), cele din perioada ieșeană (1934-1940) și cele din ultimii ani, marcați de război, de refugii și de suferința bolii (1940-1944).¹ Ultima perioadă, de la refugiul din martie 1944 până în toamna aceluiași an, al morții, a petrecut-o întâi la București, iar după bombardamentul din 4 aprilie, în refugiu în două sate din județul Argeș, Costești și Drăganu, de unde a revenit în capitală pe 11 sau 12 septembrie 1944.

Ca și viața poetei, soarta manuscriselor oglindește zbuciumul timpurilor. Când familia Magdei Isanos s-a refugiat din Costiujeni-Chișinău la 28 iunie 1940, plecare precipitată, fără bagaje, mare parte din cele ale primei perioade, ca și multe fotografii, s-au pierdut. E posibil, totuși, să se fi păstrat o parte din cele aflate în posesia colegelor și a prietenilor², știut fiind că ea dăruia poeziile, uneori scriindu-le, cum se obișnuia pe atunci, în „albume” personale. Manuscrisele din perioada ieșeană sunt considerate pierdute, în urma exploziei unei bombe în curtea casei din strada Mihai Săulescu 19, locuința Magdei și a lui Eusebiu Camilar; am auzit că unele dintre acestea ar fi fost recuperate de o prietenă a lor, dar în Bio-bibliografia poetei, alcătuită la Iași (Biblioteca centrală universitară) în 1974, nu sunt menționate. Sora Magdei Isanos, Silvia Isanos-Munteanu, a păstrat două dactilograme, prima cuprinzând numai poezii din perioada ieșeană (1936-1937), vreme a studenției, când cele două surori au locuit împreună. A doua conține și câteva poezii din perioade ulterioare; am datat-o ca fiind din anii 1950-1960, și

---

¹După 1940, Magda Isanos a mai locuit la Iași, cu întreruperi, aflându-se când la București, unde i se refugiase familia, când la Costiujeni-Chișinău, unde părinții ei reveniseră ca medici în 1941.

²Unele s-ar putea să fie păstrate în arhiva rămasă de la profesorul Leon Grama, din Pucioasa.

cred că a precedat tipărirea volumului de poezii din 1964, ediția Marin Bucur. Pentru ușurința expunerii, le voi numi dactilograma I și dactilograma II.¹ Aceste documente au ajuns la mine prin fiica Silviei, Irina, care știa de la mama ei că prima dactilogramă fusese pregătită de Magda Isanos „în vederea publicării unui volum”.

Dactilograma I, exemplarul doi, cel din spatele foii de indigou, imprimat pe foiță subțire, poartă titlul „Versuri”, iar ceva mai jos, numele autoarei; foile sunt legate cu un șnur și fiecare poezie este separată printr-o foiță de protecție. Cuprinsul este următorul: „Dragostea mea”, „Dorința”, „Atavism”, „Jucăria”, „Rochia”, „La marginea cimitirului”, „Învărbire”, „Blestem”, „Calul de la birja de noapte”, „Lacul”, „Logodnă de primăvară”, „După Scriptură”, „Risipire”, „Vis vegetal” („Aș vrea să fiu copac și-aș vrea să cresc”), „Greșală de tipar”, „Murim... ca mâine”, „Capricii”, „Romanță”. În total, optsprezece poezii, majoritatea apărute în revistele „Însemnări ieșene” și „Viața Basarabiei”. Cuprinsul nu corespunde celui din volumul „Poezii” din 1943, așadar Magda Isanos intenționa încă mai demult să-și adune într-o carte poeziile din perioada succesului ei literar, când a fost „copilul-minune” al revistei „Însemnări ieșene”. Cum se explică, totuși, faptul că din cele optsprezece poezii pregătite pentru tipar, Magda Isanos nu a reținut nici una pentru volumul din 1943? Interveniseră experiențele recente: izbucnirea războiului, apoi primul puseu al bolii de inimă în 1942. Moartea, o simplă ipoteză în versurile din tinerețea basarabească și ieșeană, devenise o teribilă prezență reală, și astfel, cu primul volum de poezii, profilul ei poetic începea să prindă un alt contur, față de cel meditativ, uneori grațios, al poeziilor de început.

Dactilograma II (tot exemplarul 2, cu litere de culoare verzuie) cuprinde, pe foi dispartate, 39 de poezii, majoritatea din perioada

---

¹Silvia Isanos a purtat cu ea poeziile surorii pretutindeni unde au dus-o evenimentele propriei vieți și obligațiile profesiei de medic.

„Însemnărilor ieșene” (1936-1938); acestora li s-au adăugat¹: „Între oglinzi”, „Când fânul cosit”, „Iarba”, „Întâlnire în noaptea de primăvară”, „Rătăcind cu luna”, „Strofele poetului bolnav”, „Gândește-te, n-ar fi păcat”, „Cântecul deșertăciunii”, „Stângăcie”, „Sunt sora ierbii” și varianta acesteia; dactilograma II mai cuprinde două poezii apărute în „Almanahul Universul 1948” („Să vă cânt, fructe...” și „După ce...”) și alte două apărute deja în volumul „Cântarea munților” din 1945: „Cântecul adormiților” (în volum va avea titlul „Cântarea adormiților”) și „Aceste mâini”. În concluzie, dactilograma II este posterioară anului 1948; alcătuitoarea a avut la dispoziție dactilograma I sau periodicele respective („Însemnări ieșene” și „Almanahul Universul 1948”), indicând, după fiecare poezie, numele publicației și anul; de asemenea a avut la îndemână și manuscrise din ultima perioadă (1940-44), din care a extras poezia „Singură stau...”. Poate a folosit și alte surse. Luând în considerație toate acestea, se poate presupune că dactilograma II a servit la compunerea volumului apărut în 1964, în măsura în care conținea texte din afara volumelor anterioare.

Există, de asemenea, caietele cu poezii păstrate de mama Magdei Isanos până când i le-a încredințat lui Marin Bucur în vederea întocmirii volumului. Nu au mai fost înapoiate familiei, ci au rămas în posesia istoricului literar și apoi a soției sale. În prezent, aceste manuscrise sunt în arhiva domnului profesor Nicolae Scurtu, preluate, după mărturia d-sale, de la soția lui Marin Bucur.

În afară de caiete, singurul manuscris mai cuprinzător care a scăpat după trecerea prin vijeliile vremii este cel păstrat de Eusebiu Camilar într-un dosar, denumit de el „Manuscrisul de la Drăganu”, în care se află poeziile scrise sau prelucrate de Magda Isanos în vara refugiului din Argeș. A fost salvat, ca și manuscrisele lui Eusebiu Camilar, de către Magda Isanos însăși, după cum arată scrisoarea ei din toamna anului 1944: „Nu știu

---

¹incluse ca inedite în ediția Marin Bucur

unde ești și dacă o să-ți parvină scrisoarea aceasta; dar cum am plecat de la Drăganu, înainte de a fi primit vreo veste de la tine, îți scriu, poate ești mai norocos decât mine și primești scrisoarea asta. Am sosit, după multe peripeții și un drum foarte greu, pe-o vreme ploioasă, la București; o parte din bagaje nu le-am putut lua, de teama aglomerației din trenuri/.../. În privința manuscriselor, n-ai grijă, le-am adus pe toate.”¹ Acest manuscris se află acum în posesia mea. Într-un dosar de culoare verzuie, pe care e scris cu creionul: „Manuscrisul de la Drăganu”, sunt cuprinse optsprezece poeme: „Am fost departe de oameni”, „Aștept anul unu”, „Imn pentru soare”, „Imnuri pentru pământ”, „Mă gândesc la oamenii risipiți”, „Râuri sfinte, mări netulburate”, „Sângele”, „Trebuie să plec astă seară”, „Urcați ca fumul, imnuri liniștite”, „Am scris cartea asta”, „Cel puțin legănați-vă ramuri”, „Doamne, n-am isprăvit”, „Doamne, unde-ai să ne-așezi pe noi”, „Spital”, „Zâne de rouă”, „Pustnicul”, „N-auzi cum bat și cheamă”, „În asfințit”, unele în formă definitivă, și mai multe eboșe. Versurile sunt scrise cu cerneală sau cu creionul pe hârtie de slabă calitate, ca de caiet maculator. Între pagini s-au păstrat flori de câmp presate, iar pe unele foi sunt desene pentru amuzamentul copilei, însoțitoarea ei în livadă; un alt desen reprezintă schița locurilor unde se desfășura acțiunea romanului „Valea hoților”, la care lucra pe atunci Eusebiu Camilar.

Aș mai adăuga, pentru completarea atmosferei acelor ani, faptul că poeziile au fost pregătite pentru tipar de poeta însăși, între 18 septembrie și prima decadă a lui noiembrie 1944, și au fost predate la Editura Fundațiilor Regale cu numai câteva zile înainte ca ea să se stingă din viață la 17 noiembrie 1944.² Nu știu sub ce formă, în manuscris sau dactilografiate; Eusebiu Camilar

---

¹Scrisoare către Eusebiu Camilar, din 18 septembrie 1944, București.

²După necrologul semnat de Ion Caraion în „Tribuna poporului” nr. 67, 20 noiembrie 1944, intitulat „La moartea Magdei Isanos”: „În ultimele săptămâni, ziarele i-au publicat unele din poemele pe care le-a depus în volum *acum zece zile* la Editura Fundațiilor Regale.” (s. n.).

depusese cu câțiva ani înainte la aceeași editură romanul „Cordun” în manuscris, deci este posibil să fi procedat la fel ca „mesager” al poeziilor ei. Oricum, manuscris sau dactilogramă, acest document este, probabil, pierdut; încă din octombrie 1944, Editura Fundațiilor Regale era atacată în presa de stânga, colaboratorii ei erau trecuți pe lista neagră a „criminalilor de război”¹, iar în toamna anului 1947, odată cu înlăturarea monarhiei, editura avea să dispară.

O situație aparte are în opera Magdei Isanos lungul poem „Prin el am cunoscut norodul”, apărut prima oară în finalul volumului „Cântarea munților”, 1945. Nu l-am găsit în „Manuscrisul de la Drăganu”, așadar cred că a fost scris după întoarcerea la București, în intervalul septembrie-noiembrie 1944. Într-un interviu din ziarul „Tineretea” (I, nr. 17, 28 octombrie 1945), referindu-se la această perioadă, Eusebiu Camilar spunea că drama „Focurile”, recent premiată de Fundațiile Regale, o scrisese împreună cu Magda Isanos, până la actul III; îi rămăsese lui definitivarea actului IV, pe care îl „plănuiseră” împreună, dar la a cărei scriere ea nu a mai apucat să participe. O martoră² care a locuit cu ei în acel timp mi-a scris că Eusebiu Camilar lucra tot atunci la romanul „Negura”, iar Magda Isanos își revizua poeziile pentru publicare. Era modul lor obișnuit de lucru „în doi”, fiecare la cărțile proprii, citindu-și apoi reciproc și comentând cele scrise. O lectură din această perspectivă a poemului „Prin el am cunoscut norodul” duce la ipoteza că a fost continuat de soțul ei, după moartea Magdei Isanos, iar din împletirea glasurilor lor a ieșit un „bocet” care povestește la persoana I viața celei dispărute, insistând asupra momentelor

---

¹„Scânteia”, 1 octombrie 1944, articolul intitulat „Ce au făcut scriitorii români în timpul războiului?”: „Pe unii gravul moment de sălbăticie fascistă îi găsea colaborând la Revista Fundațiilor Regale de sub conducerea agentului hitlerist Caracostea...”. Magda Isanos și Eusebiu Camilar erau încă mai demult cunoscuți la Fundații, el publicase aici romanul Cordun, iar Magdei Isanos îi apăruseră în revistă versuri în câteva numere din 1940 și 1943.

²Doamna profesoară Antonina Brichiuș.

trăite împreună. Așa cum războiul și boala au făcut ca moartea ipotetică evocată în poeziile din primii ani să devină o realitate cumplită, viața în vremuri grele alături de cel pe care-l numește „omul meu”, „bărbatul meu” i-a adus poetei mai aproape cealaltă realitate: condiția omului care nu are „pâine de-ajuns”. Două realități dure care au modificat vocea poetică a Magdei Isanos până la timbrul grav, profetic din ultimii ani. La o analiză a textului se poate vedea că, așa cum în drama „Focurile” apare într-o replică a Rafaelei o frază reluată în poemul „Nu pot înțelege de ce...”¹ al Magdei Isanos, în poemul „Prin el am cunoscut norodul” figurează un scurt pasaj din romanul lui Eusebiu Camilar „Negura”², ceea ce vine în sprijinul ipotezei de mai sus și contribuie, pe de altă parte, la datarea romanului ca fiind în stadiu avansat de lucru în toamna anului 1944.

Magda Isanos a avut parte, în timpul vieții, de apariția unui singur volum, *Poezii*, tipărit în 1943, la Iași, la Institutul de Arte Grafice „Brawo”, editură aparținând „trustului” editorial al lui Athanase Gheorghiu; apariția *Poeziilor* i s-a datorat lui Eusebiu Camilar, care tipărise tot atunci, la editura „Cartea Moldovei” a aceluiași proprietar, romanul *Prăpădul Solobodei*; Athanase Gheorghiu îi plătise „în natură”, dându-i „o căruță de lemne”, și cum mai rămăsese totuși dator, i-a tipărit și versurile Magdei Isanos.³ După moartea poetei, au apărut: *Cântarea munților* (Editura Fundațiilor Regale, 1945), *Țara luminii* (aceeași editură, 1946), *Poesii* (editura Casa Școalelor, 1947, București), *Versuri* (Editura de stat pentru literatură și artă, 1955, București), *Versuri*,

---

¹„Iată: dac-aș ști că, murind eu, ați porni mai degrabă, pumnalu-i gata” („Nu pot înțelege de ce...”, în volumul „Cântarea munților”, 1945) și „Dac-aș ști că prin moartea mea se schimbă măcar un strop din nedreptățile lumii, sunt gata să mor...” (replica Rafaelei, în „Focurile”, actul II, scena a VI-a).

²„Trosnesc meridianele sub tancuri! Războiul se apropie de Răsărit!”; fraza apare în „Negura” vol. I, partea I, cap. III, și în formă ușor diferită în poemul „Prin el am cunoscut norodul”: „Urechea lor tocită auzea/cum tancarile zdrelesc meridianele/și vin spre răsărit.”

³Informație din mărturia orală a sorei Magdei Isanos, Elisabeta Isanos-Botez.

(ediție îngrijită și prefațată de Marin Bucur, Editura pentru literatură, 1964, București), *Poezii* (antologie de Magda Ursache, editura Minerva, 1974, București), *Magda Isanos - Drumul spre Eleusis* (antologie de Horia Bădescu, editura Albatros, 1975, București, colecția „Contemporanul nostru”), *Cântarea munților* (cuprinzând versuri, proză și publicistică, ediție și tabel cronologic de Margareta Husar, prefață de Constantin Ciopraga, BPT, Minerva, 1988), *Confesiuni lirice*, (editura „Literatura artistică”, Chișinău, 1989, una dintre primele, dacă nu chiar cea dintâi carte tipărită cu caractere latine), *Poezii/Poésies* (ediție bilingvă română/franceză, în traducerea mea, editura Libra 1996, București).

Cea mai elegantă și cuprinzătoare ediție a poeziilor Magdei Isanos, volumul *Versuri* din 1964, îngrijită și prefațată de Marin Bucur, include poeme din volumele *Poezii* (1943), *Cântarea munților* (1945), *Țara luminii* (1946)¹, și unele publicate antum (1932-1937) și postum în periodice sau rămase inedite până în 1964. La fel de important, ca amploare și noutate, este și volumul *Cântarea munților* (1988) al Margaretei Husar.

O comparație între diferitele ediții duce la concluzia că editorii mai noi s-au bazat pe volumele apărute la editura Fundațiilor Regale. Marin Bucur a avut avantajul de a putea consulta caietele cu poezii aflate în posesia mamei poetei, și manuscrisele păstrate de Eusebiu Camilar; de asemenea, profitând de relativa relaxare politică, a cercetat ziarele și revistele din epocă, extrăgând versurile necuprinse în volumele din 1945 și 1946. După ediția Marin Bucur, o alta care a amplificat corpus-ul cu poezii preluate din publicațiile vremii și câteva inedite, devenind astfel încă una de referință, este aceea îngrijită de Margareta Husar. Dacă ediția Marin Bucur indică într-o Bibliografie sursele poeziilor luate din periodice, menționând, unde a fost cazul, variantele, în ediția Margareta Husar, pentru poeziile din periodice este indicat doar

---

¹În ediția sa din 1964, Marin Bucur păstrează titlul inițial al volumului, „Imnuri pentru pământ”.

anul apariției. În ediția bilingvă din 1996, o selecție din volumele anterioare, am adăugat la rândul meu două inedite din „Manuscrisul de la Drăganu” (1944).

La ora actuală, pe ce se poate baza editorul care vrea să realizeze un volum din opera poetei? Mai puțin pe manuscrise și mai mult pe volumele apărute anterior, piatra de temelie fiind edițiile Marin Bucur și Margareta Husar. Acestea, ca și celorlalți care au dat la lumină ediții ale poeziilor Magdei Isanos, li se cuvin mulțumirile noastre.

Așa stând lucrurile, de vreme ce ele vor alcătui baza edițiilor viitoare, este necesar un examen riguros al textelor tipărite. De-a lungul timpului, dar mai ales în perioada când am tradus poeziile Magdei Isanos în limba franceză, am constatat că există în unele poeme pasaje obscure, și am încercat să mă detașez de textul scris, pentru o lectură logică. În ediția Marin Bucur, aceste pasaje sunt:

1. „Eu nu mă pot face nici frunză, nici floare./Sunt sânge-strigoii,/din trupurile celor plecați în război,/pentru-o lume mai bună.../Lady Macbeth, ajută-mă și-adună/de jos acest sânge./Prea mult se zbuciumă singuratec și plânge,/cerând să fie vărsat/și celălalt sânge, greu și-ntunecat,/al *căilor* încă vii...”(SÂNGELE, fragment)¹

Ultimul vers citat a fost preluat în această formă din „Cântarea munților” (1945) și perpetuat astfel de la un volum la altul, în discordanță cu restul poemului, unde este vorba despre victime și *călăi*: sângele victimelor cere, ca răscumpărare vechitamentară, după legea talionului, sângele *călăilor*. „Sângele căilor” nu are, de altfel, nici o semnificație, nu numai poetic vorbind. Confruntarea cu „Manuscrisul de la Drăganu”, unde apare forma: „și celălalt sânge, greu și-ntunecat,/al *călăilor* încă vii”, mi-a confirmat intuiția erorii. Aceasta formă, „al *călăilor* încă vii”, intră în logica poemului și este în concordanță

---

¹Sublinierile din textele poeziilor îmi aparțin.

cu spiritul acelei epoci, dominate de „pedepse” și „purificare”. A fost un caz fericit, când am avut posibilitatea să confrunt textul tipărit cu manuscrisul. Am avut, de asemenea, bucuria sa constat că în volumul editat de Margareta Husar, eroarea este corectată, nu știu dacă numai pe cale logică sau prin confruntarea cu un alt manuscris.

2. „Acuma pământu-ntreg putea/mărturisi pentru noi;/ca unele văratece, luminoase ploii,/plânsul și râsul între noi plutea.//Eu eram principiul neschimbat,/țărâna, întunericul roditor,/luna, spre care mările tuturor/oceanelor adânci au urcat.//Tu, soarele care-aruncă-n spații/arcu superbei grații,/amintind chiar în somn *nemișcarea*... /Nu-mi clătina întunericul și *nemișcarea*...” (NUNTĂ, fragment)

Reprodus în ediția Marin Bucur după textul din volumul „Îmnuri pentru pământ” (1946), poemul prezintă forma repetitivă „amintind chiar în somn *nemișcarea*”, ceea ce anulează sensul întregului: soarele care trezește la viață, pe de-o parte, și țărâna, „principiul neschimbat”, pe de alta. O eroare de tipar. Poezia este construită pe temeiul antinomiei: plânsul și râsul, țărâna și spațiile cerești, întunericul și lumina, luna și soarele; în consecință, logic, *mișcarea* face pereche cu *nemișcarea*. Țărâna se roagă să-i fie lăsată liniștea, dar soarele o scoate din inerție, o însuflețește, o cheamă spre un alt mod, dinamic, de a fi. Așadar, forma logică este: „amintind chiar în somn *mișcarea*”.

3. „...O floare albastră și crudă/se-nalță sfioasă spre soare/și cată un loc să se-ascundă/*de firea* zăpezii ce moare.//Tu, soare, trimite lumină/în raze bogate spre noi/și fă să răsară-n grădină/frunzișul, pe arborii goi...” (PRIMĂVARA [Un aer călduț, parfumat], fragment)

Așa cum a fost luat, probabil, din revista „Licurici” (an. I, 1932, nr.2, 28 mai), versul din ultima strofă, „*de firea* zăpezii ce moare”, conține o greșală de tipar, care aduce o complicație inutilă; de fapt, verbul *să se-ascundă* cere firesc expresia *de frica*:

floarea *albastră și crudă*, care *se-nalță sfioasă spre soare*, cată să se-ascundă de *frica zăpezii*.

4. N-aș fi crezut că suferința poate/de la un timp plăcere să devină,/că deopotrivă se găsește-n toate/amestecată umbră și lumină.//Eram asemeni *unei moarte*/care-oglindește fără să-l încapă/un cer de dânsa pururi prea departe./Tu m-ai făcut să fiu și cer, și apă... (CUVÂNTUL EVEI, fragment)

În ansamblul poemului (reprodus din „Pagini basarabene”, an. I, 1936, nr. 8), versul „Eram asemeni *unei moarte*” este discordant cu urmarea: „care-oglindește fără să-l încapă/un cer de dânsa pururea departe”. O greșală de tipar. Logica poetică impune aici: „Eram asemeni *unei ape moarte*”; apa stătătoare („moartă”) oglindește cerul, dar rămâne, față de el, pururea departe, imagine confirmată în finalul strofei: „Tu m-ai făcut să fiu și cer și *apă*”.

5. „Eu știu că tu nu meriți dragostea/și-mi place totuși să ți-o dăruiesc;/dar parcă *bolta* merită vreo stea,/și totuși, câte-ntr-însa s-oglesc...//Nu meriți iarăși clipele de-acum/și gândurile bune câte ți le-am dat,/dar parcă merită noroiul de pe drum/petalele ce peste el s-au scuturat?//Iubirea însă e ca soarele,/care rămâne pururea curat/și după ce – milos – i-a sărutat/leprosului, pe uliță, picioarele...” (DRAGOSTEA MEA)

Din nou, perechi de contrarii; aici, simbolul purității, icoana zonelor înalte, este *soarele*, iar la antipodul lui se află *noroiul pământesc*. Nu *bolta* e aceea în care se oglindesc stelele, o răsturnare imposibilă și pentru universul real, și pentru cel al poeziei Magdei Isanos, care nu forțează ordinea dumnezeiască a lumii. *Bolta* merită stelele, căci i-au fost hărăzite din vremea genezei, spre deosebire de *balta* de jos, în care aștrii se reflectă ca printr-o înduioșare divină, fără să-i fi fost dăruți de la-nceput. De altfel, în strofa următoare, ideea revine sub altă formă: „dar parcă merită noroiul de pe drum/petalele ce peste el s-au scuturat?” În mod evident, e vorba de o eroare de tipar. Am corectat-o intuitiv, și am avut bucuria să văd că în poemul publicat în „Însemnări

ieșene” (an. I, 1936, vol. II, nr. 17-18) apare forma corectă logic: „Dar parcă *balta* merită vreo stea...”¹

6. „...stă calul și nu poate să priceapă/întunecoasa lege care-l mână/prin nopți mucegăite și prin apă./Și-n sinea lui se roagă să rămână,/cum a rămas și celălalt, pe paie,/nesimțitor la bici și-njurătură./Fierbinte fulger gândurile-i taie,/și-adânc simțind *încă-o înjurătură*,/pornește,-n spate roțile s-aud,/ca ieri, cantotdeauna, și departe/locomotive,-n aerul cel ud,/ca strigăte de dincolo de moarte.” (CALUL DE LA BIRJA DE NOAPTE, fragment)

Comparând textul cu cel apărut în „Însemnări ieșene” (an. II, vol. III, nr. 7, 1 aprilie 1937), se poate vedea că în revistă versul „și-adânc simțind *încă-o înjurătură*”, apare în forma „și-adânc simțind *înc’o jupuitură*”. De altfel, forma transcrisă în volumul din 1964 suferă o „aritmie” față de context. O greșeală de transcriere.

7. ...Ne-or primi pădurile și turma/ierburilor alergând aproape/de pământ... Și zânele din ape/ne-or cunoaște pe nisipuri urma... //Umbre-n asfințit ne-or face semne,/vom striga ecoul să ne-ndemne,/și *luminându-i urma*, vom cunoaște/locul unde căprioara paște...//Vom cunoaște scunde-mpărății/de ciuperci și vizuini pustii,/de dușmani sau poate de prieteni,/ce-și uitară oasele sub cetini.//După urma ciutei fără vină,/ne vom face drum și-apoi hodină/pân’la stâncile ce nu-obosesc s-aștepte/pasul Domnului, pe primele lor trepte... (RUGĂCIUNE ÎN PĂDUREA DE BRAD, fragment)

Aceeași situație: o greșală de transcriere, confirmată de textul apărut în „Însemnări ieșene” (an. III, 1938, vol. V, nr. 1): „și *luându-i urma* vom cunoaște...” Firesc, de vreme ce-i vorba despre o vânătoare în doi, un fel de nuntă primitivă, în același timp o inițiere: mirii *iau urma* căprioarei, spiritul care-i conduce, ca să descopere lumea, „cu scunde-mpărății”.

---

¹ Aceași formă („balta”) am găsit-o și în dactilograma I.

8. Cântecul încă necântat al vieții/s-a stins în pieptul ei sub multe șaluri./și ea visează *munți ca-n basme*, baluri/și sănii svelte străbătând nămeții.//Ai săi au putrezit de mult sub dealuri;/când iese-n prag în clarul dimineții,/ca buhna fac la ea din drum băieții;/nepăsător, orașul curge-n valuri... (FATA BĂTRÂNĂ, fragment)

În revista „Vremea” (an. XVI, 1943, nr. 708, 25 iulie), de unde a fost preluată poezia, în prima strofă apare forma de mai sus, „și ea visează *munți ca-n basme*”, iar editorul volumului din 1964 a transcris-o ca atare. Trecând peste faptul că expresia curentă este: *nunți ca-n basme*, rămâne greu de explicat de ce o fată bătrână visează *munți*, când mai natural ar fi să vadă în visul ei minunatele *nunți*, pentru ea inaccesibile. Forma perpetuată de la un volum la altul, cu *munții* din visul fetei bătrâne, este discordantă, chiar caricaturală la urma urmei, ducând gândul la o pasiune (neîmplinită) pentru ascensiunile pe creste. Presupun că a fost, la origine, o greșală de tipar.

9. „Eu nu regret povestea de iubire,/dar e nespus de trist și de ciudat/să simți c-asemeni unui fir subțire/ceva frumos din tine s-a sfârmat.//Și nu mai știu anume ce, și-anume când,/căci toate cantr-un vis s-au petrecut,/de-ți vine să pornești, *de alții* întrebând/de-au fost aieva cele ce-au trecut.” (EU NU REGRET...)

Preluată, probabil, din caietele de poezii aflate pe atunci în posesia familiei, și publicată ca inedită în volumul din 1964, în ultima strofă găsim: „*de alții* întrebând”, când logică este aici forma „*pe alții* întrebând”, cerută de urmare: „de-au fost aieva cele ce-au trecut”. Cred că este o eroare de transcriere.

Corpus-ului din ediția Marin Bucur i s-au adăugat în „Cîntarea munților” (BPT, 1988) treisprezece poezii publicate antum sau postum în periodice. Următoarele situații se referă la unele dintre acestea.

1. Săracii sunt închiși în viața lor/Ca-n temniță, și totuși sunt loviți/De vânturi mari în față și când mor/Se fac deodată albi și

liniștiți.//Dar Doamne pân-atuncea ei trăiesc/Și visează mereu niște lucruri ciudate,/Despre camere largi, despre *pături* curate,/Și visează mereu și tușesc.//Dar niciodată – nimic nu se-ntâmplă,/O, desigur, nimic, niciodată!/Și viața care le mai este lăsată/Când sunt tineri, parcă-i arde sub tâmplă.//Și pe urmă se petrece cu ei un destin,/Totdeauna același meschin:Între fabrică, tramvai și tractir/*Se-ncălzește* viața lor ca un fir. (SĂRACII, fragment)

Poezia a apărut în ziarul „Iașul” (an. IX, seria a II-a, nr. 636, 28 aprilie 1940), unde există în text diferențe față de forma din volum, și anume: „Săracii sunt închiși în viața lor/Ca-n temniță, și totuși sunt loviți/De vânturi mari în față și când mor/Se fac deodată albi și liniștiți.//Dar Doamne pân-atuncea ei trăiesc/Și visează mereu niște lucruri ciudate,/Despre camere largi, despre *paturi* curate,/Și visează mereu și tușesc.//Dar niciodată – nimic nu se-ntâmplă,/O, desigur, nimic, niciodată!/Și viața care le mai este lăsată/Când sunt tineri, parcă-i arde sub tâmplă.//Și pe urmă se petrece cu ei un destin,/Totdeauna același meschin:Între fabrică, tramvai și tractir/*Se-ncâlcește* viața lor ca un fir.” E vorba aici de două greșeli de tipar survenite în volumul din 1988. Se poate observa că expresia din ultimul vers citat nu se justifică: firul nu *se încâlzește*, ci *se încâlcește*, mai ales când e vorba de firul vieții.

2. „Și-odată scripturile spun c-au adus –/O mână de fățarnici farisei,/Cu gând ascuns și rău ca de-obicei –/Pe-o păcătoasă-n fața lui Isus.//Profetul tânăr ședea-n gloată trist/Și pe nisip scria îngândurat;/Femeia cunoscându-l că e *trist*/Sandala pe furiș i-a sărutat.//Și lucru plin de taină i-a părut/Că fiecare-o piatră-n pumn strângea,/Numai cel ce n-a păcătuit cu ea/Ședea cu mâna goală și-a tăcut.” (DUPĂ SCRIPTURĂ)

A fost transcrisă după „Însemnări ieșene” (an. II, vol. III, nr. 8, 15 aprilie 1937), unde prezenta de asemenea forma repetitivă „Femeia cunoscându-l că e *trist*”, cu toate că și sensul și ansamblul poeziei cer aici „Femeia cunoscându-l că e *Crist*”, ceea ce explică gestul de închinare, sărutarea sandalei. Probabil,

la origine, o greșeală de tipar. În dactilograma II, apare forma corectă.

3. „*Desprinsă* de pământ și *ușoară*/pădurile cu flori de zăpadă/în cerul adânc se temeau să nu cadă,/se temeau niște păsări să zboare.../Însă prin *arborii* deși steaua ivindu-se/lumina întinse-amintiri și-mi spunea/c-am mai văzut toate acestea *undeva*/în tristeți fără fund oglindindu-se.” (AMURG, fragment)

Aici avem de-a face cu erori de transcriere. În ziarul „Iașul” (an. VIII, vol. II, nr. 532, 25 decembrie 1939), după care a fost, probabil, reprodusă poezia, fragmentul citat apare în forma: „*Desprinse* de pământ și *ușoare*/pădurile cu flori de zăpadă/în cerul adânc se temeau să nu cadă,/se temeau niște păsări să zboare.../Însă prin *aburii* deși steaua ivindu-se/lumina întinse-amintiri și-mi spunea/c-am mai văzut toate acestea *cândva*/în tristeți fără fund oglindindu-se...” Acordul cerea, oricum, în primul vers pluralul; iar *aburii deși*, risipindu-se, lasă mai ușor să se ivească steaua decât ar putea-o face *arborii deși*...

4. „În dimineți de mai demult uitate/Treceau pe lângă mine stânjinei,/Ca niște *pete oarbe*-ncet purtate/Și trandafiri treceau și crinii grei//O, toate-aceste flori ca-n somn senine/Se ridicau asemeni unor frunți,/Sau atârnav în somptuos ciorchine,/Gătite pentru lungi, voioase nunți.” (FLORI ADORMITE, fragment)

În revista „Însemnări ieșene” (an. V, vol. XIV, nr. 4, 1 aprilie 1940), versul al treilea din prima strofă apare în forma de mai sus, preluată ulterior în toate volumele, „Ca niște *pete oarbe*-ncet purtate”, expresie obscură, perpetuată până azi, când a ajuns și în manualul de Limba română pentru clasa a V-a (teste de evaluare curentă, editura Tamar, București, 2009). O greșală de tipar. Evident, forma corectă este: „Ca niște *fete oarbe*...”

În consecință, propun următoarele rectificări:

– în poemul „Sângele”, pasajul „al *călăilor* încă vii”, în loc de „al *căilor* încă vii” ;

– în poemul „Nuntă”, „amintind chiar în somn *mișcarea*”, în loc de „amintind chiar în somn *nemișcarea*”;

- în poezia „Primăvara (Un aer călduț parfumat)”, „și cată la loc să se-ascundă/de *frica* zăpezii ce moare”, în loc de „și cată la loc să se-ascundă/ de *firea* zăpezii ce moare”;
- în poemul „Cuvântul Evei”, forma „eram asemeni unei *ape moarte*”, în loc de „eram asemeni *unei moarte*”;
- în „Dragostea mea”, „dar parcă *balta* merită vreo stea”, în loc de „dar parcă *bolta* merită vreo stea”;
- în „Calul de la birja de noapte”, „și-adânc simțind *înc’o jupuitură*”, în loc de „și-adânc simțind *încă-o înjurătură*”;
- în „Rugăciune în pădurea de brad”, „și *luându-i* urma vom cunoaște”, în loc de „și *luminându-i* urma vom cunoaște”;
- în „Fata bătrână”, „și ea visează *nunți* ca-n basme”, în loc de: „și ea visează *munți* ca-n basme”;
- în poemul „Eu nu regret...”, „de-ți vine să pornești, *pe* alții întrebând”, în locul formei „de-ți vine să pornești, *de* alții întrebând”;
- în poemul „Săracii”, „Despre camere largi, despre *paturi* curate”, în loc de „ Despre camere largi, despre *pături* curate”, și „*Se-ncâlcește* viața lor ca un fir”, în loc de „*Se-ncâlzește* viața lor ca un fir”;
- în poezia „După Scriptură”, „Femeia cunoscându-l că e *Crist*”, în loc de „Femeia cunoscându-l că e *trist*”;
- în poemul „Amurg”, „*Desprinse* de pământ și *ușoare*”, în loc de „*Desprinsă* de pământ și *ușoară*”; „Însă prin *aburii* deși steaua ivindu-se”, în loc de „Însă prin *arborii* deși steaua ivindu-se”; „c-am mai văzut toate acestea *cândva*”, în loc de „c-am mai văzut toate acestea *undeva*”.
- în „Flori adormite”, „ca niște *fete* oarbe”, în loc de „ca niște *pete* oarbe”.

Erorile pomenite mai sus s-au perpetuat de la o ediție la alta, preluate *tels quels* din volume sau din publicații, ori au apărut pe parcurs, pe lungul și greul drum al textului către tipar. Corecturile propuse sunt o pledoarie implicită pentru o citire logică a textelor. Departe de mine gândul de a le face vreun reproș editorilor care

s-au ostenit, de-a lungul timpului, să adune și să tipărească poeziile Magdei Isanos, dovedind, prin însăși abținerea de la orice intervenție pe text, respectul față de litera tipărită și față de autoare. Am încercat doar să descopăr, pe cât mi-a fost posibil, sursa a ceea ce consider a fi niște erori de lecțiune ori greșeli de transcriere sau de tipar. Știu, în același timp, că „protocolul” muncii de istoric literar și de editor cere, în mod firesc, lipsa oricărei intervenții pe text și respectul absolut al paginii scrise. Dar aici nu e vorba de o desconsiderare a literei autorului, ci de corijarea unor erori care survin de obicei în cursul tipăririi sau al transcrierilor, și nu au putut fi îndreptate din cauza lipsei manuscriselor, fie distruse între timp, fie inaccesibile dintr-un motiv sau altul. E vremea să se renunțe la formele eronate, în interesul Magdei Isanos și al cititorilor ei.

*

În cursul căutărilor mele, am descoperit în periodice, în „Manuscrisul de la Drăganu” și în dactilograma II câteva poezii inedite. Am preluat din reviste următoarele poeme, nepublicate până acum în volume: „Ploaie” („Viața Basarabiei”, an. III, nr. 3, martie 1934), „Greșală de tipar” („Însemnări ieșene”, an. II, vol. III, nr. 9, 1 mai 1937), „Bunicul” („Însemnări ieșene”, III, nr. 3, 1 martie 1938), și „Călătorul” („Cetatea Moldovei”, an. V, vol. XII, nr. 1, ian. 1944). Din „Manuscrisul de la Drăganu” am desprins câteva inedite și variante: „Imnul verdelui vărtec”, „Râuri sfinte, mări netulburate” (variantă), „Râuri”, „Imnul soarelui” (variantă), [Urcați ca fumul jertfelor străvechi] (variantă), [Am scris cartea asta ca un copac...], [Plină de bucurie m-am deșteptat...]. Poemul [Ușa s-a-nchis] l-am tipărit în volumul bilingv din 1996, împreună cu cel intitulat acolo „Charon”; acum, constatând că există o legătură între fragmentul „Charon” și altul din același manuscris, adăugându-le un vers-notație, grifonat pe o pagină

separată, le-am reunit într-un poem „hibrid”, cu titlul [Am scris poemele mele de lângă moarte...].

În dactilograma II am găsit câteva poezii nepublicate nici în periodice, nici în volume: „Singură stau”, „Viața”, „Cina cea de taină”, „Agonii”, „Mă gândesc ca la rudele mele”, „Fericită de trandafiriul zilei”.

Din Bibliografia anexată de Marin Bucur la ediția din 1964, se poate vedea că, între 1944 și 1948, multe dintre poeziile Magdei Isanos au apărut în reviste și ziare („Revista literară”, „Tribuna poporului”, „Victoria”, „Revista Fundațiilor”). Poeziile ei apăreau în publicațiile la care lucra pe atunci, ca redactor sau colaborator permanent, Eusebiu Camilar, iar absența ei din periodice coincide cu o perioadă agitată și tulbure, cu succese ambigui, à la *Pyrrhus*, din existența lui literară, și dovedește că versurile Magdei Isanos nu corespundeau cerințelor din acele vremuri dogmatice. Bibliografia întocmită de Marin Bucur, cu poeziile tipărite în periodice, se oprește la anul 1948. Și în Bio-Bibliografia poetei din 1974 (Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, serviciul bibliografic, Iași), apare un hiatus între anii 1948 și 1963, adică între cele două poezii publicate în „Almanahul Universul 1948” și grupajul apărut în revista „Luceafărul” (VI, nr. 20, 28 septembrie 1963). Interesantă eclipsă! Magda Isanos a trebuit să aștepte, ca și alți poeți trecuți în umbră, venirea relativului dezgheț din anii '60 pentru a i se publica poeziile din perioada antebelică. Grupajul din „Luceafărul” cuprinde: „Aș vrea...”, „Belșug trist”, „Ciuta”, „Dimineața”, „Înrudire”, „Înțelepciune”, „Iubirea”, „Sapho”, „Târziu”; așadar nouă inedite care vor apărea în 1964, în ediția Marin Bucur. E vorba de poeme din perioada ieșeană, unul, „Ciuta”, este din 1934. O lungă așteptare, de zeci de ani... Însă în tot acest timp, versurile Magdei Isanos au circulat „pe sub ghețuri”, ca izvoarele care rămân pururi vii, chiar și în miezul celui mai friguros anotimp.

